

BERECZKI ANDRÁS
(Budapest)

A finn és az észttörténelem kutatása Magyarországon

Rövid áttekintésben a finn és észttörténelemről magyar nyelven megjelent munkákról szeretnék vázlatos képet adni: kitérve néhány ezzel kapcsolatos kérdésre, problémára¹. A hangsúlyt ezúttal nem a szerzők személyére, hanem inkább a különböző korszakok ilyen szempontú jellemzésére kívánom helyezni.

Ha közelebbről vizsgáljuk meg e műveket, egyértelműen kitűnik, hogy nagy részük nem történészek tollából származik, hanem gyakran más tudományágak képviselői alkották azokat. Olyanok, akik autodidaktaként igyekeztek elsajátítani a történéskutatás módszertanát, vagy nem is próbáltak megfelelni a szakmai követelményeknek, hanem megmaradtak az – ugyancsak fontos – ismeretterjesztés művelésénél. Ez utóbbi munkáknak jelentős szerep jutott a finn és észttörténelem magyarországi megismertetésében, és az azokról kialakított és kialakítható kép előkészítésében, megformálásában. Érdekes kérdés, hogy hogyan hatott (vagy hatott-e) ez utóbbi művekre a történetírás fejlődése.

A finn és észttörténelem kutatása – az egyetemes történeten belül – nem tartozik a magyar történészek hagyományos érdeklődési körébe, sem az előzmények, sem pedig a geopolitikai adottságok miatt. A nemzet vagy az állam főbb kérdéseinek megoldása nem sarkallta történészeinket arra, hogy elmerüljenek e két nép történelmének ismeretében és a történelmi kapcsolatok fontossága sem indokolta ezt.

A finn, a svéd és az észtt nyelv ismeretének hiánya természetesen szintén akadályát képezte annak, hogy az egyetemes történelemmel foglalkozó történészek az eredeti források és dokumentumok kritikus elemzéséhez, s megalapozott következtetések levonásához láthassanak. Mindehhez a földrajzi távolság mellett a II. világháború utáni politikai viszonyok is hozzájárultak.

Kivételt képez a könyvtárnyi irodalommal rendelkező őstörténet-kutatás, amelyet külön, komplex tudományágnak tekinthetünk. Az ezzel kapcsolatos művek értékelése meghaladja az előadás kereteit.

Olyan művekről, újságcikkekről is szó esik a következőkben, amelyek elsősorban ismeretetésre törekedtek, de e munkák ma már tudománytörténeti, kapcsolattörténeti és történeti forrásnak számítanak.

*

A múlt század második felétől növekedni kezd a finn és észttörténelemmel foglalkozó munkák száma, párhuzamosan a finnugor nyelvek rokonságára vonatkozó ismeretekkel, és azok köztudatba kerülésének folyamatával.

¹ Az előadás előzményeinek tekinthető: BERECZKI András 1989: Suomen historian tutkimuksesta Unkarissa. In: Specimina Fennica. Tomus I. Szombathely, 1989. 57–75. p. Szerk.: LAHDELMA Tuomo, PUSZTAY János, valamint BERECZKI András 1996: Lyhyt katsaus Suomen historian tutkimukseen Unkarissa. In: Historia Fenno-Ugrica I:1. Oulu, 1996. 101–109. p.

Kezdetben sokáig a nyelvészek által írt szintézisek voltak túlsúlyban. A századfordulót követően a történetírás korábban elhanyagolt területei kezdtek életre kelni, kibontakoztak az önálló egyetemes történeti kutatások, s mindez együtt járt a kritikai módszerek elsajátításával, a tematikai érdeklődés kiszélesítésével.²

Fejlődött a turkológia, az iszlám-kutatás, de a finnugor összehasonlító nyelvtudomány eredményei továbbra sem keltették fel különösebben történészeink figyelmét.

Minőségi változás az általunk vizsgált kérdésben a két világháború között állt elő. Finnország és Észtország függetlenné válása, és ezzel párhuzamosan a Magyarországot ért megpróbáltatások: a világháború, a forradalmak, a gazdasági összeomlás és a trianoni béke gyökeresen új helyzetet teremtettek. Megingott az az államelmélet, amelyre a korábbi magyar történelemszemlélet épült. Domináns szerephez jutott a történeti tudat erősítésének kérdése, tehát ideológiailag is felértékelődött a történetírás szerepe.³ A nyelvi és nemzeti-ségi kérdés kutatása hangsúlyozottan volt jelen, s nem maradt el az állam anyagi támogatása sem.

A finn és észt történelem iránti érdeklődés növekedéséhez hozzájárultak az államok között elmélyülő kapcsolatok, a rendszeressé váló kultúrkongresszusok és az, hogy a rokonsági eszme a társadalom szélesebb rétegeire kiterjedt. Mindez együtt járt az erről szóló munkák színvonalának emelkedésével. Jó példa minderre az 1928-ban megjelent *Finnek. Észtek. A magyarok északi testvérnepei* című könyv,⁴ amelynek szerzői közé tartozott Gróf Teleki Pál, Zsirai Miklós, Csekey István és még sokan mások.

A 20-as évektől kezdve egyre több finn és észt vonatkozású anyag jelent meg különböző folyóiratokban.⁵

A 30-as évek végén többen követendő példát kezdenek látni a demokratikus berendezkedését a háború alatt is megtartó Finnországban és az ún. puha diktatúrából a demokráciához visszatérni szándékozó Észtországban.⁶

A finnországi ún. téli háborúról számos cikk és tanulmány számolt be, amelyek forrásértéke – ma már – a kapcsolattörténet szempontjából is jelentős.⁷ Az érdeklődés homlokterébe került Finnországról több összefoglaló mű és bibliográfia született.⁸

A negyvenes években készültek a közös ellenség elleni harc ihlette, részben propagandisztikus célzattal íródott munkák és fordítások is.⁹

*

² GUNST Péter 1945: *A magyar történetírás története*. Debrecen, 1995. 168–169. p.

³ GUNST (1995) 170–171. p.

⁴ *Finnek. Észtek. A magyarok északi testvérnepei*. Írta: Bán Aladár, Csekey István, Faragó József stb. Budapest, 1928. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 335 p.

⁵ Ezek közé tartozott többek között a *Turán* című folyóirat is, mely egyébként korábban a fajokon megismertetését és a turáni-összetartozás tudatának terjesztését hirdette.

⁶ Ide sorolhatók az *Északi Rokonaink* folyóiratban (1939-től 1944-ig) megjelent cikkek egy része és nyelvészek, Papp István, Lakó György és Erdődi József munkái.

⁷ ERDEŐS László, nemes 1942: *Finnország szabadságharca*. Budapest, 1942. 59 p. Objektív hadtörténeti összefoglalás, ma is tanulságos olvasmány.

⁸ NAGY Iván, vitéz (szerk.) 1940: *Finnország 1940*. Budapest, 1940. 287 p.; KERTÉSZ János 1940: *Ezer tanulmány az ezer tó országaról*. Budapest, 1940.

⁹ Pl. *FINNORSZÁG*. A Finn Nemzeti Szövetség magyar nyelvű folyóirata 1942–43.

A II. világháború után Észtország szinte teljesen eltűnik a feldolgozott témák közül, a Finn Kommunista Párt és a finn munkásosztály történetének alapos feltárására azonban jutott bőven papír és nyomdafesték.

A 70-es évek elején írt monográfiát Finnország történelméről Dolmányos István¹⁰, mely megkönnyítette a tájékozódást a világtörténelem szerves részeként ábrázolt finn történelemben. A 20. század bemutatása azonban az ideológiai megszorítások béklyójában maradt. A történészek közül foglalkozott még Finnországgal és Észtországgal Ránki György, Arató Endre, Ormos Mária, Niederhauser Emil és mások, de általában rövidebb terjedelemben valamilyen szintézis részeként.

Az észti történelemről kevesebb mű íródott, de a 70-es évek közepétől itt is javulás mutatkozik, több szakdolgozat és kisdoktori értekezés is készült e témában.¹¹

Külön meg kell említeni Szij Enikő finn történelemmel és művelődéstörténettel kapcsolatos oktató és szervező tevékenységét, akinek tömör történeti összefoglalása mindezidáig hasznos kézikönyv¹².

A 80-as évek végének változásai ismét ráirányították a figyelmet a finn és észti történelemre. Számos tanulmány, dokumentumgyűjtemény íródott ekkor a megnövekedett érdeklődés kielégítésére. Míg az észti történelem tekintetében az utóbbi fél évszázad eseményeit és folyamatait kellett feltárni, addig a finn történelmet vizsgáló írások egy részét a téli háború, az ún. finn út létrejötte, valamint a nemzetiségi politika motiválta. Mindezekhez a korábban zárolt anyagként kezelt könyvtári anyagok szabaddá válása is hozzájárult.

Az érdeklődés a 90-es években is megmaradt.¹³ Gombos József történész Finnország politika-történetéről írt monográfiáival¹⁴ gazdagította a finn történelem magyarországi irodalmát, s vele párhuzamosan több olyan fiatal történész végzettségű kutató fordult az észti és finn történelem kutatása felé, akik a nyelveket jól beszélik, így nincsenek csak másodlagos forrásokra vagy fordításokra utalva.¹⁵ A magyar történetírás eredményeinek, szempontjainak felhasználása, a magyarországi források felkutatása és közzététele új eredményekkel gazdagíthatja a finnországi és észtországi kutatást is.

Nem maradhatnak említetlenül a szép számmal megjelent fordítások, kapcsolattörténeti munkák, valamint a finnugor népekkel foglalkozó összefoglalások és egyetemi jegyzetek sem, amelyek szintén hozzájárultak a finn és észti történelemről a magyar nyelvterületen kialakult kép formálásához – ha egyáltalában beszélhetünk ilyen képről.

¹⁰ DOLMÁNYOS István 1972: *Finnország története*. Budapest 1972. 439 p.

¹¹ PI. ÁRPÁS Károly: *Az észti nemzeti megújulási mozgalom történetéhez*. [Bölcsészdoktori disszertáció.] Szeged, 1983. és BEREZKI Urmas: *A finn és észti nemzeti mozgalom a XIX. században*. [Bölcsészdoktori disszertáció] Budapest, 1985.

¹² SZIJ Enikő 1979: *Finnország*. Budapest, 1979. [A finn történelemről szó rész: 27–104. p.]

¹³ Szép számmal jelentek meg színvonalas könyvek, tanulmányok és újságcikkek.

¹⁴ GOMBOS József: *Finnország politikatörténete 1809–1917*. Szeged, 1994. JGYTE Kiadó, 283 p. és *A két világháború közötti Finnország politikatörténete 1918–1939*. JGYTE Kiadó, Szeged, 1997. 324 p. Gombos József irányítása alatt – egyetemi és főiskolai hallhatók bevonásával – Szegeden egy finn történelmet kutató kis „műhely” van kialakulóban.

¹⁵ PI. RICHLY Gábor: Nacionalizmus és svéd kisebbség a két világháború közötti Finnországban. *Regio* 1997/2. 85–101. p. és URKUTI GY. – WELKER Árpád: Finnország és a semlegesség. In: *Semlegesség. Illúziók és realitás*. Biztonságpolitikai és Honvédelmi Kutatások Központja. Budapest, 1997. 92–110. p.

A budapesti finnugor tanszék kiadványaként, a Budapesti Finnugor Füzetek sorozatban jelenik meg a közeljövőben egy bibliográfia, mely a finn történelemmel foglalkozó magyar nyelvű művekről kíván áttekintést nyújtani,¹⁶ s amelyet lehetőség szerint követ majd egy hasonló észt történelmi bibliográfia is. E bibliográfiák nem korlátozódnak csak a történészek által írt munkákra, hanem a történelemmel kapcsolatos minél szélesebb körű anyaggyűjtést kívánják elősegíteni.

*

A finn és észt történelem magyarországi és általában a magyar nyelvterületen folyó kutatásáról, ismertetéséről elmondhatjuk, hogy ha nem is alakult ki olyan tudományos központ, mint az I. világháború után Prágában vagy Belgrádban az orosz és szláv kutatásokkal kapcsolatban, igen nagy számban születtek e népek történelmét bemutató vagy azokkal kapcsolatos különböző célú és színvonalú írások.¹⁷ Kezdetben a rokonságtudattól vezérelve, majd az I. világháború után részben a sorsközösség érzésétől is áthatva, de már tudományosabb igénnyel készültek e munkák. A II. világháborút követő beszűkült lehetőségek után elsősorban a 70-es évektől színvonalasabb művek láthattak napvilágot, s napjainkban – részben a politikai helyzet gyökeres megváltozása és az érdeklődési kör bővülése miatt elérkezett annak az ideje, hogy a szakszerűbb szintézisek mellett olyan dolgozatok is szülessenek, amelyek valóban tartalmasabbá, árnyaltabbá tehetik a finn és észt történelem kutatásának eredményeit.

Magyar–finn történésztalálkozókra már korábban is sor került. Az észt történészeket is bevonta számos olyan kutatási terület létezik, amelyek közös kutatása szép eredményekhez vezethet.

Méltatlanul kevés szó esett az utóbbi években az I. Historia Fenno-Ugrica történész konferenciáról, melynek kétkötetes anyaga nemrég látott napvilágot,¹⁸ és méltán számíthat más tudományágak képviselőinek az érdeklődésére is.

A Magyarországon vagy magyar nyelven megjelent művek mennyiségét tekintve Finnország történelme ismertebbnek számít, nem utolsósorban a finn állam több évtizedes ezirányú munkájának is köszönhetően, és tiszteletre méltó szerepe volt ebben a Magyar-Finn Társaságnak is.

Az észték történelméről és Észtországról – az utóbbi évtizedek elzártságának köszönhetően – úgy tűnik, igen kevés ismeret állt rendelkezésre. Ezért különösen sajnálatos, hogy közismert újságírók sem veszik a fáradságot, hogy elmélyüljenek abban, amiről írnak, s így kellemetlen tárgyi tévedésekbe esnek.

A finnugor tanszéken jelenleg a finn és észt szakosok a művelődéstörténet mellett külön finn és észt történelmet is hallgatnak, a finnugor szakosok pedig az uráli népek történelme című órán mélyíthetik el ezirányú tudásukat.

¹⁶ BERECZKI András (szerk.): *A finn történelem kutatásának magyar nyelvű bibliográfiája 1997-ig*. Budapesti Finnugor Füzetek 10–12. 1998. [Megjelenés alatt].

¹⁷ A szláv példánál maradván, ugyanúgy, ahogy sok szlavista publikált a szlávok őstörténetéről, a szláv népek történetéről, sok finnugrista is foglalkozott a történelemtudományt érintő kérdésekkel.

¹⁸ *Historia Fenno-Ugrica I–II*. Societas Historiae Fenno-Ugricae. Oulu, 1996.